

Розділ 1
АГРАРНА ПОЛІТИКА
І ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В АПК

УДК 330.1:044.922
JEL A1; B4; D00; E00; O3

**ПАРАДИГМАЛЬНІ ЗРУШЕННЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕОРІЇ
XXI СТОЛІТТЯ**

Н. Зеліско, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-2467-5585

Львівський національний університет природокористування

В. Малюга, викладач

ORCID ID: 0000-0002-2543-3004

Львівський фаховий коледж Львівського національного університету природокористування

<https://doi.org/10.31734/economics2022.29.005>

Зеліско Н., Малюга В. Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI століття

У статті висвітлені методологічні аспекти трансформації економічної науки, питання інформаційно-знаннєвої, мережевої, сервісної економіки XXI ст. та макро- й мікроекономічні проблеми розвитку сучасності. Суттєва увага приділяється питанням методології економічної науки, глобальній нестабільності макроекономічної динаміки та її висвітленню в економічній думці, економічному розвитку в умовах четвертої промислової революції, сучасним проблемам економічного розвитку в інформаційно-мережевій економіці та іншим проблемам макро- та мікроекономічного розвитку.

Проаналізовано основні характеристики загальноприйнятої парадигми, а також зміни в методології економічного дослідження. Подано аргументи, які демонструють наявність глибокої й затяжної кризи в економічній науці та необхідність зміни парадигми. Обґрунтовано неможливість адекватного дослідження інноваційного розвитку в рамках сучасної загальноприйнятої парадигми.

З'ясовано, що сучасна парадигма економічної теорії – цілісна економічна система, теоретичним вираженням якої є сукупність економічних законів і категорій, отриманих на основі комплексного використання основних елементів діалектичного методу дослідження відповідно до ціннісних орієнтирів та ідеалів найважливіших напрямів теорії, яких дотримуються їх представники впродовж певного періоду. З огляду на це, парадигма означає науковий метод дослідження (в органічній єдності комплексу методологічних принципів, законів, засобів) та побудовану на їхній основі цілісну економічну теорію (сукупність знань, поглядів, ідей), які сповідують члени наукового співтовариства, передусім провідні економісти з притаманними їм світоглядними цінностями, ідеалами і переконаннями, упродовж певного часу.

Обґрунтовано, що економічна теорія, будучи величезним надбанням цивілізації, охоплює теоретико-методологічні підходи, які є не лише значними досягненнями сучасності, а й мають теоретичне та практичне значення для майбутнього постіндустріального суспільства. На основі неокласичної теорії виникло широке русло економічної теорії, яке втілюється у формі економіки, тому неокласичну не можна ототожнювати з напрямками економічної теорії, що розвивалися на її основі. У питанні про структуру фундаментальної основи економічної науки XXI століття важливими її елементами слід вважати економічну теорію та економічну історію.

Ключові слова: постіндустріальні трансформації, екстраординарна наука, економічна теорія, економіка, парадигма, зрушення в економічній теорії, інституційні зміни.

Zelisko N., Maliuha V. Paradigmatic progress in the economic theory of the 21st century

The article highlights the methodological aspects of transformations in economics, issues of information and knowledge, network, service economy of the 21st century and macro- and microeconomic problems of modern development. Significant attention is paid to the methodology of economic science, global instability of macroeconomic dynamics and its coverage in economic thought, economic development in the fourth industrial revolution, modern problems of economic development in the information network economy and other problems of macro- and microeconomic development.

The paper analyzes the main characteristics of the conventional paradigm, as well as changes in the methodology of economic research. The authors give arguments that demonstrate a deep and protracted crisis in economics and the need to change the paradigm. It is substantiated that adequate research of the innovation development is impossible within the modern conventional paradigm.

It is found that the modern paradigm of economic theory is a holistic economic system, the theoretical expression of which is a set of economic laws and categories derived from the integrated use of basic elements of the dialectical method of research in accordance with the values and ideals of the most important areas of theory period. Therefore, the paradigm means the scientific method of research (in the organic unity of a set of methodological principles, laws, tools) and built on their basis holistic economic theory (set of knowledge, views, ideas) long professed by members of the scientific community, especially leading economists. worldview with their values, ideals and beliefs.

Economic theory, being a huge asset of civilization, covers theoretical and methodological approaches that are not only significant achievements of modernity, but also have theoretical and practical significance for the future of the post-industrial society. On the basis of neoclassical theory there was a broad mainstream of economic theory, which was embodied in the form of economics, so the neoclassical could not be identified with the directions of economic theory, which developed on its basis. Concerning the structure of the fundamental basis of economic science of the 21st century, its important elements are economic theory and economic history.

Key words: post-industrial transformations, extraordinary science, economic theory, economics, paradigm, progress in economic theory, institutional changes.

Постановка проблеми. Перехід від індустріальної до постіндустріальної стадії цивілізаційного прогресу з усією гостротою поставив питання про стан і долю економічної теорії. Перебіг дискусії з цього приводу показав, що сучасна економічна теорія представлена різними школами і напрямками. Серцевину їх становить неокласична економічна теорія, але поряд з нею виокремлюють кейнсіанську та інституціональну теорії, теорію суспільного вибору тощо. Причому, як зазначають певні дослідники, між ними «часто більше схожості з неокласикою в базових основах, ніж відмінностей». На основі неокласичної теорії виник широкий основний потік економічної теорії, який набув втілення й у формі економіксу (economics), тому не можна неокласику ототожнювати з напрямками економічної теорії, які розвинулися на її основі. У питанні структури фундаментальної основи економічної науки XXI століття вагомими її елементами слід вважати економічну теорію і економічну історію. Науковий потенціал та інструментальна функціональність економічної історії якраз і полягають у виявленні та дослідженні генези базових інститутів, їх цілісності та самодостатності. Актуальним і науково виваженим також є питання неперервності та процесності в розвитку господарства, економіки й належних їм сфер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потужним чинником актуалізації та модернізації методологічних досліджень в економічній теорії у XXI ст. стали фундаментальні розробки філософії науки. Зокрема, йдеться про напрацювання представників постпозитивістського етапу її розвитку – К. Поппера, Т. Куна, І. Лакатоса, К. Поланьї,

С. Тулміна, Дж. Холтона, П. Фейєрабенда та ін. у галузі історії, соціології та методології науки, що найактивніше розгорнулись у другій половині XX ст. Їх поступальне впровадження в економіко-теоретичний та історико-економічний методологічний аналіз спричинило не тільки розширення його сфери, а й сприяло перетворенню економічної методології на самостійну наукову галузь.

Ціннісна методологія сьогодні не зникла і не девальгувалася. Методологічну наступність зі спадщиною класичної політичної економії можна чітко спостерігати в працях А. Маршалла, Й. Шумпетера, Ф. Найта, Дж. Кейнса, П. Сраффи, Дж. Робінсон, Дж. Гелбрейта.

Постановка завдання. На початку XXI ст. економічна наука пережила, мабуть, найбільш тяжку та глибоку кризу, що актуалізувало становлення нової наукової парадигми. Пошук варіантів парадигмальних змін економічної науки, адекватних реаліям світу, що глобалізується, відбувається в умовах прискореного накопичення протиріч і багатовекторних змін. Для того щоб окреслити риси нової економічної парадигми, необхідно звернути увагу на ті аспекти, що суттєво змінилися у світі, а також на ризики формування нової парадигми, враховуючи основні сучасні тренди. По-перше, глобалізація на сучасному етапі розвитку світової економіки все більш набуває форми глобалізму, що призводить до згортання ролі держави та передачі частки її управлінсько-регуляторних функцій до наддержавних, транснаціональних структур. Ця проблема ще недостатньо проаналізована сучасною економічною теорією. За інерцією її певні напрями, зокрема й ті, що належать до сучасного мейнстріму, відводять

державі традиційну роль. Мінливість, невизначеність, перманентні ризики – риси сучасного світу, в якому повинна формуватися нова економічна парадигма, роблять цю задачу ще складнішою.

Виклад основного матеріалу. Економічна теорія, будучи величезним надбанням цивілізації, охоплює теоретико-методологічні підходи, які становлять не лише істотні досягнення сучасності, а й мають теоретичне і практичне значення для майбутнього постіндустріального суспільства. Економічне життя суспільства складне і сповнене суперечностей, являє собою багатогранну і багаторівневу структуру, яку може пізнати лише відповідна система економічних наук. Центральний блок системи, її теоретична складова – економічна теорія – виступає при цьому своєрідним вступом до всієї складної системи економічних наук. Все-світньо відомий економіст-аналітик П. Самуельсон образно назвав економічну теорію «королевою» економічних наук. За своїм покликанням економічна теорія, а отже, і економічна освіта повинні не йти за економічною політикою, а, навпаки, вказувати і прокладати шлях у майбутнє.

Перша версія теорії наукових парадигм була розроблена Т. Куном [10] на прикладі природничих наук, яким притаманна порівняно більша моністичність наукових підходів, ніж у суспільних (соціальних) наук, а тому й менша розгалуженість чи гетерогенність наукових інтерпретацій одних і тих самих явищ і проблем. Саме ця версія була викладена автором у першому виданні його праці «Структура наукових революцій» (1962). Особливої радикальності та однозначності початковому варіанту теорії Куна, розрахованому на природничі науки (а через це частково прийнятному для аналізу плюралістичної структури економічної науки), надавали такі чотири тези:

- по-перше, теза про монополію однієї парадигми на етапі нормального розвитку науки, твердження про те, що парадигма не терпить конкуренції, а нормальний розвиток науки є однопарадигмальним. Це означає збіжність понять «парадигма» і «наука» на кожному дискретному проміжку історичного часу, тобто сприйняття парадигми практично всією фаховою науковою спільнотою на певному історичному етапі розвитку науки.
- по-друге, теза про несумісність, неспіввимірність нових парадигм зі старими;
- по-третє, теза про відсутність проміжного періоду чи ланок між старою і новою парадигмами під час наукових революцій;

- по-четверте, теза про миттєву і повну зміну парадигм упродовж наукової революції [10, с. 34–35].

Так, відомий економіст М. Блауг у праці «Методологія економічної науки, або Як економісти пояснюють» [1] зауважує про дисбаланс між теорією і емпірикою, схильність економістів-теоретиків ізольоватися у своїх абстрактних моделях. Учений висуває гіпотезу, що теоретики й емпірики втрачають зв'язок між собою. Економічна наука перетворилася на інтелектуальну гру заради самої гри. Тому необхідно забезпечити перехід економічної теорії на якісно нову інформаційну парадигму, еволюційну парадигму [2].

Значущість історико-економічного аналізу намагається довести Дж. Мокір, акцентуючи увагу на труднощах, які постають перед економічною теорією щодо пошуку відправних точок генези базових інститутів. На прикладі промислової революції американо-ізраїльський історик економіки констатує: «...на дрібних подіях відсутні ярлики, на яких позначено, з якою ймовірністю вони приведуть до великої революції» [7]. Захищаючи ідею неперервності, Р. М. Хартвел додавав: «Чи є таким вже необхідним пояснення, чому відбулася промислова революція? Хіба вона не може бути кульмінацією нічим не примітного процесу, наслідком тривалого періоду економічного зростання?» [5]. Так чи інакше, сучасна економічна наука не повинна ігнорувати факт неперервності економічного розвитку, генези господарської системи з належними їй базовими інститутами. З цього приводу Д. Н. Макклоскі зазначає: «Подібні питання про перервність чи неперервність історичних процесів досить часто виникають в економістів, хоч вони й самі не повністю усвідомлюють це» [6].

Варто констатувати той факт, що важливість встановлення таких моментів корелюється з моментами зародження базових інститутів, які, своєю чергою, зумовлюють конструкцію і зміст нових суспільних та економічних процесів. Полею для пошуку таких переломних моментів та відповідним методологічним апаратом і володіє економічна історія, яка доповнюється мультиваріантністю методологічних підходів економічної думки.

Базові інститути розосереджуються по відносно самостійно функціонуючих сферах суспільства, серед яких основними, на думку С. В. Степаненка, слід вважати «політичну (владну), господарську, соціальну та культурну сфери» [5, с. 40]. Подібні «структурні матриці» у своїх дослідженнях використовують Т. Парсонс [4], С. Г. Кірдіна [8] та інші прихильники цивілі-

заційного підходу. Об'єктом у цьому разі слугує суспільний устрій. Дослідження в економічній теорії XXI століття повинні підпорядковуватися принципу єдності всіх наук. Їх суттю (точні це науки чи природні або суспільні) є послідовне абстрагування, схематизація досліджуваної реальності в системі наукових понять, що дозволяють виявити основні структури й закономірності того чи іншого явища або процесу. При цьому аналогом експериментальної перевірки, характерної для природничих наук, у соціальних науках виступають дані історичних досліджень, статистики, економічного аналізу, соціологічних досліджень тощо. Політичні, господарські, соціальні та культурні компоненти являють собою різноманітні сторони соціального цілого і разом із базовими інститутами утворюють якісну єдність, зумовлюючи одна одну. Їх поєднання, таким чином, являє собою стійку інституційну структуру-матрицю. Вона визначається як історично сформована система базових інститутів, що регулюють взаємопов'язане функціонування основних суспільних підсистем. Структурна матриця являє собою стійку форму суспільної інтеграції, своєрідний прототип, первинну форму, з якої відтворюються всі подальші різноманітні інституційні форми, що є продуктом конкретної людської діяльності в певному культурному контексті [9, с. 62]. Базові інститути в такій структурі виступають відправними точками інституційних змін у суспільстві, його основних сферах.

У пізній версії теорії наукових парадигм Т. Куна [10] однозначно визнається можливість одночасного співіснування різних парадигм і множинності перехідних форм їх взаємодії. Надалі ідея наукової та методологічної гетерогенності знайшла акцентованіший вираз у низці еволюційно-епістемологічних концепцій сучасної філософії науки, наприклад, у теорії конкуруючих дослідних програм І. Лакатоса та ін. [7]. На наш погляд, можливе й доцільне їх сполучення з парадигмальним підходом для врахування в методологічному аналізі економічної теорії високого ступеня її парадигмальної диференціації (плюралізму чи гетерогенності), яка притаманна сучасному стану постмодерну. Розвиток економічної теорії у XXI ст., в умовах постмодерну, суттєво модифікує характер наукової раціональності, структуру економіко-теоретичного знання і характер взаємодії наукових парадигм. Йдеться про утвердження постмодерністської інтерпретації науки з такими її рисами, як системність, нелінійність, контекстуальність у поєднанні з посиленням концептуально-методологічного плюралізму, який часом на-

буває характеру «методологічного анархізму». На цій основі формуються передумови для ще більшого посилення парадигмальної диференціації економічної теорії.

Реальний процес розвитку економічної науки має свою специфіку і, на думку аналітиків, ніколи не був раціональним процесом. Відмова від фальсифікованих теорій настає лише в разі створення нової, більш досконалої теорії. Висунення гіпотез і їх просування – це один із методів наукового прогресу. Розвиток науки супроводжується не тільки спростуванням помилкових гіпотез, а й доведенням найбільш імовірних і тим самим ліквідацією їх гіпотетичного характеру, доповненням новим змістом економічної науки. Так, теоретики XX ст. зосереджували увагу переважно на економічних проблемах суспільства, організованого в держави-нації, з певними моделями національної економіки й громадського устрою. У XXI ст., в умовах стрімкої глобалізації, вчені досліджують економічні проблеми з позиції глобального підходу, у єдності та взаємодії з іншими сферами суспільного життя та за еволюційним виміром «минуле-сучасне-майбутнє». У сучасних умовах особливої актуальності набувають теоретичні дослідження, що присвячені економіці знань. У цьому напрямі існують різноманітні підходи до трактування поняття сучасної економіки. Так, В. Геєць визначає сучасні особливості економічного життя як «соціальну реальність», під якою розуміється сукупність об'єктів і дій соціально-культурного світу як досвіду звичайної свідомості людей, які живуть власним життям серед собі подібних і пов'язаних із ними різноманітними відносинами інтеракції [3, с. 4]. Тобто основною базою проектування суспільства й економіки знань є відтворення, яке замінює звикання до певної типізації поведінки і відповідних відносин серед носіїв знань відтворювальних процесів.

Висновки. Сьогодні важливе значення мають парадигмальні та концептуальні новації в економічній науці. Наукове осмислення сутності сучасних економічних відносин вимагає застосування в дослідженнях оновленої парадигми. Успіх нової парадигми полягає в перспективах науки щодо вирішення нових проблем, а також розширення знань про факти об'єктивної дійсності. Оновлення парадигми означає, що в науці розвиваються інші теоретико-методологічні засади дослідження об'єктивної дійсності.

Враховуючи всі подані вище факти, можемо стверджувати, що в сучасній науці розгортається

криза, яка пов'язана з невідповідністю об'єкта дослідження економічним реаліям. Очевидно, що сьогодні економічна наука не досягла піку відкриттів навіть у рамках третьої парадигми, тоді як практика економічного управління вже вимагає як мінімум п'ятої, а отже, розрив між теорією та практикою стає дедалі ширшим. Для дослідження інноваційного розвитку це означає неможливість врахування всіх чинників впливу та взаємозв'язків і неадекватність сформульованих висновків та управлінських рекомендацій.

Бібліографічний список

1. Блауг М. Методологія економічної науки, або Як економісти пояснюють. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/blaug2/02.php (дата звернення: 04.05.2022).
2. Гайдай Т. В. Парадигма інституціоналізму: методологічний контекст: монографія. Київ: Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2008. 296 с.
3. Геєць В. М. Яке майбутнє у соціальної держави. *Економіка України*. 2013. № 7. С. 4–15.
4. Рябініна Л. М. Термінологія та її значення в теорії і практиці економічних відносин. *Економіка України*. 2014. № 2. С. 16–27.
5. Степаненко С. В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології): монографія. Київ: КНЕУ, 2008. 312 с.
6. Чухно А. А. Модернізація економіки та економічна теорія. *Економіка України*. 2012. № 9. С. 4–12.
7. Шумпетер Й. А. Інтерлюдія II: паралельное развитие других наук. *История экономического анализа*: в 3 т. Санкт-Петербург, 2001. Т. 1. 763 с.
8. Єщенко П. С. Світу потрібний новий вектор розвитку: від bubbleeconomics – до економіки людини. *Економіка України*. 2014. № 6. С. 4–22.
9. Hartwell R. M. The causes of the industrial revolution: An Essay in Methodology. *Economic History Review*. 2nd ser., XVIII / reprinted in R. M. Hartwell, ed. The causes of the industrial revolution in England. London, 1967. P. 53–79.
10. Kuhn T. The Structure of Scientific Revolutions. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press, 1970. P. 121–143.

Стаття надійшла 18.06.2022